

KRÓNIKA

DOMOKOS GYÖRGY

A CASTRUM BENE EGYESÜLET III. VÁNDORGYŰLÉSE

Sárospatak, 1997. május 23-25.

Ha egy sorozat jó, azt folytatni kell. Nem túl gyakori, hogy ezt valaki egy immár évről-évre megismétlődő tudományos konferenciával kapcsolatban jelentse ki. Márpedig e megállapítás tökéletesen igaz a Castrum Bene Egyesület III. vándorgyűlésére. A helyszín, a sárospataki vár Vörös-tornya igazodott a témához (vagy fordítva?), mivel a konferenciát „A torony a várépítészetben” címmel tartották. Már maga a téma különösen sok vitára ad okot, főként a torony kialakulását, fejlődését illetően. Hazai viszonylatban ehhez hozzájárul még az is, hogy többen problematikusnak találják a Gerő László által bevezetett és használt „őregtorony” kategóriát.

A vándorgyűlést és a hozzá kapcsolódó konferenciát május 23-án kora délután *Feld István* elnök nyitotta meg. Ezután *J. Dankó Katalin*, a rendezvény házigazdája üdvözölte a megjelenteket, majd ilyen minőségében röviden bemutatta a pataki vár(ak) történetét: a mai vártól 15 km-re északra állt árpádkori hegyi várát, a Mátyás király idején megerősített Pálóczy-udvarházát és az 1528 után épült mai várát. Tekintettel az előadások nagy számára és a viszonylag kevés időre, a munka rögtön kezdetét vette. Ahogy ez már szokás, az első napon a konferencia helyszínének közelében levő várakról szóltak az előadások.

Elsőként *Nováki Gyula* (Budapest) ismertette az időközben elhunyt Sándorffy György által kidolgozott és kettejük által alkalmazott, rendkívül egyszerű terepfelmérési módszert. Ennek segítségével számos, eddig fel nem tárt erődítmény sikerült gyorsan és pontosan lerajzolniuk. A gyakorlati eredményeket, vagyis a Zempléni-

hegységben készített felméréseket a Sándorffy helyébe lépett *Sárközy Sebestyén* (Miskolc) ismertette. *Simonyi Erika* (Magyar Nemzeti Múzeum) a Felsőzsolca-Várdombon végzett feltárást mutatta be, amelynek során egy árpádkori kisvár, többszörös árokkal körülvett lakótorony került napvilágra. Ez utóbbi építésmódját is sikerült tisztázni: a kőből épült négy sarokpillér közé fából rakták a falat, amit azután betapasztottak. *Német Péter* (Nyíregyháza) Szabolcs-Szatmár-Bereg megye korai sáncvárainak bemutatásakor a régészeti munkával párhuzamosan folytatott okleveles kutatások fontosságát hangsúlyozta, melyek segítségével eddig nem ismert várakra sikerült rábukkannia. *Simon Zoltán* (ÁRMK, Budapest) szintén az említett megye várait vizsgálta. Ehhez a Dénes József által összegyűjtött adatokat vitte térképre. Beszámolt a füzéri várban általa végzett ásatások helyzetéről is.

Az előadások után a nagyszámú, közel száz főnyi résztvevő, két csoportban, *Feld István* és *J. Dankó Katalin* vezetésével bejárta a Vörös torony szintjeit. Tájékoztatót kaptunk a feltárási munkák eredményeiről, a restaurálási munkák problémáiról (szabad-e újjáépíteni az elpusztult részeket?), a torony egyes helységeinek (feltételezett) funkciójáról. Ekkor, és később az előadások során is többször kiemelték, hogy a Vörös torony teljesen egyedi, a katonai, valamint a reprezentatív és lakófunkciót sajátosan ötvöző építmény. Ezt követően részt vettünk a „Zemplén őskora” című kelet-szlovákiai vendégkiállítás megnyitóján. A nap hivatalos programját az Egyesület rendes tagjainak közgyűlése zárta, ahol meghallgattuk *Feld István* elnök beszámolóját az előző évi

eseményekről, majd néhány anyagi és szervezeti kérdésben döntöttünk.

A nap fénypontját, legalábbis az eredményes szellemi munkához olyannyira nélkülözhetetlen megfelelő táplálkozás szempontjából, a vár újonnan helyreállított konyhájában elfogyasztott reneszánsz vacsora jelentette. Természetesen az ilyen események, mint mindig, most is jó alkalmat adtak a „gyümölcsöző két- és többoldalú szakmai kapcsolatok” kiépítésére.

A másnapi előadások sorozatát *Bozóki Lajos* (Országos Műemlékvédelmi Hivatal) nyitotta meg, aki a visegrádi Salamon-torony bemutatásán keresztül világította meg a lakótorony funkcióváltozásait. Kifejtette véleményét a Gerő-féle „őregtorony” fogalmával kapcsolatban, amelyet a maga részéről elfogadhatóbbnak ítélt „menedéktorony” névvel említett, s rámutatott a funkciók különbségekre. Ezt követően két küllhoni szakértő emelkedett szólásra. *Tomás Durdik* (Prága) a csehországi, *Adrian Rusu* (Kolozsvár) az erdélyi várak tornyaitól beszélt. *Vukov Konstantin* (Művelődési és Közoktatási Minisztérium) az esztergomi Fehér-toronyban és a hozzákapcsolódó ún. Szent István teremben végzett feltárási munkáit ismertette. Ennek során a közlekedési rendszer rekonstrukciójából igyekezett az egyes helyiségek funkcióira következtetni. Véleménye szerint a közlekedési rendszer zártsága arra utal, hogy az épületrész egykor feltehetően a királyi család magánlakosztálya volt. *Magyar Károly* (Budapesti Történeti Múzeum) a budavári István-torony keletkezési időpontjával kapcsolatos újabb kutatások eredményeiről szólt. Véleménye szerint lehetséges, hogy a torony nem Anjou István, hanem V. István személyéhez köthető, s ennél fogva építési ideje is korábbra, a XIII. század második felére datálható. *Horler Miklós* a simotornyai várban végzett korábbi feltárások eredményeit ismertette. Eszerint a XIII. századi „Simon tornya” a mai toronnyal átellenes oldalon állt, kiegészítve egy kőfallal körülvett udvarral. Kifejtette véleményét az „őregtorony-kérdéssel” kapcsolatban is, s szerinte a két típus Magyarországon nem különböztethető meg. *Feld István* (Miskolc-Sárospatak) a XIII. századi nemesi várak

árospatak) a XIII. századi nemesi várak tornyait és azok funkcióváltásait vizsgálta. Megállapította, hogy a lakófunkciót a palota, a katonai feladatokat pedig a menedéktorony vette át. *Miklós Zsuzsa* (Magyar Tudományos Akadémia) a légifotózás segítségével újabban megtalált Tolna megyei toronyvárakról tartotta előadását. *Valter Ilona* (Országos Műemlékvédelmi Hivatal) a jáki földesúri központ feltárt toronyépületét, illetve a mai templom alatt megtalált, analógiák alapján XII. századira keltezett rotundát mutatta be. *Majher Tamás* (Szécsény) a gyarmati vár történetét és a városban végzett feltárások eredményeit ismertette. *Szekér György* (Országos Műemlékvédelmi Hivatal) a – mint említettem – teljesen egyedi szerkezetű sárospataki torony előképeit és analógiáit gyűjtötte össze: a szerednyei, a vöröstoronyi tornyokat, a szebeni városháza Altenberger-lakótornyát és a lengyelországi toronypalotákat mutatta be. A konferenciát az ifjabb nemzedék, az egyetemisták előadásai zárták le. *Terei György és Kulcsár Mihály* a Vasztélypuszta-Várdombon végzett ásatásokról, *Major Balázs* a szentföldi kereszties donjonokról szólt (mindhárman az ELTE hallgatói).

A második nap délutánján meglátogattuk a közeli Komlóska falu melletti hegy tetején állt egykori Solymos vár csekély maradványait. A sáros hegyoldal megmászásában megfáradt csapat végül a komlóscai polgármester által adott fogadáson – jelen esetben egy kiadós szalonnasütésen – nyerhette vissza az elvesztett kalóriákat.

A konferencia utolsó napján a Zempléni hegység három szép várromját látogattuk meg. Imádságaink meghallgattatásra találtak, mert az előző két esős nap után végre ragyogó napsütésben tehattük meg az utat. Elsőként a füzéri várhoz másztunk fel, ahol a feltárást vezető régész, *Simon Zoltán* volt a vezetőnk. Regéc felé menet megálltunk a szépen felújított, de üresen álló gönci kastélynál. Nem kevésbé meredek úton jutottunk fel Regéc impozáns romjaihoz. Szomorúan állapítottuk meg, hogy ha nem történik intézkedés, e hatalmas rom néhány év múlva teljesen el fog tűnni. Ebből a szempontból szerencsésebb helyzetben van Boldogkő vára,

amely már átesett helyreállításon. A várban található kiállítás azonban mind szakmai, mind esztétikai szempontból meglehetősen kiábrándító élményt nyújtott. A kirándulás és a vándorgyűlés a szerencsi vár megtekintésével ért véget.

Befejezéséppen visszatérek a beszámolót indító gondolatomhoz: a konferencia jó volt. És manapság már ez sem csekélység.

MAKAI ÁGNES

„FORTITUDINI – A VITÉZSÉGNEK”

Emlékiállítás a Katonai Mária Terézia Rend alapításának 240. évfordulójára

1997. június 18 – szeptember 21.

„Fortitudini – A vitézségnek” címmel nyílt kiállítás 1997. június 18-án a Hadtörténeti Múzeumban. A latin felirat a Habsburg–birodalom legelső, egyben Európa egyik legrégebbi és legrangosabb katonai érdemrendjének jelmondata. A júniusi dátum a hétéves háború 240 évvel ezelőtt, 1757-ben vívott ütközete, a III. Frigyes porosz seregén Kolin mellett aratott osztrák győzelem napja. E nagy jelentőségű katonai siker megörökítésére alapította Mária Terézia királynő „a hűség, vitézség és eszélyesség kitüntető jutalmazására” a birodalom, majd a Monarchia fennállása idején elérhető legmagasabb – s igen ritka, 1757–1931 között csupán mintegy 1240 esetben odaítélt – katonai érdemrendet. Ez a kitüntetés a hadsereg tisztjeinek álma volt, számos olyan hőstett végrehajtására sarkallta őket, amelyek – egy-egy sorsdöntő ütközetben fordítva – a történelem menetét is befolyásolták.

A Mária Terézia Rend a Monarchia felbomlásakor Ausztriában törvény szerint megszűnt. A rend káptalanja azonban még az időközben elhalálozott utolsó nagymester, I. (IV.) Károly császár és király rendelkezése értelmében, s az osztrák kormány hallgatólagos jóváhagyásával 1931-ig végezte az első világháborús kitüntetési kérelmek elbírálását.

A sajátos magyar közjogi értelmezésből adódó továbbélése folytán osztrák–magyar

közös múltunk e patinás kitüntetése végül magyar rendként szűnt meg 1945-ben.

A kiállítás ötletét a rendalapítás jubileuma adta. Nem hallgatható el, hogy a Mária Terézia Rendnek ma Magyarországon rendkívül kevés emléke található. Ennek oka részben az, hogy a rend irattárát a bécsi Kriegsarchiv, az alapszabály értelmében a rendlovagok halála után a kancelláriának visszaszolgáltatandó rendjelvényeket pedig, 1886 óta, a Heeresgeschichtliches Museum őrzi. Igaz, az 1918-ban létrejött magyar Hadtörténeti Múzeum jogot formált a magyarországi rendlovagok hagyatékára, kezdeményezte is a Bécsben őrzött magyar vonatkozású rendjelek egy részének átadását és kiállításának 36. termében a rend nálunk összegyűjthető emlékeit példás kegyelettel be is mutatta, a kiállított anyag jó része azonban – a Hadimúzeum más gyűjteményeivel egyetemben – a második világháború idején a hadicselekmények áldozatává lett.

A jelenlegi kiállításon szereplő tárgyak és dokumentumok tehát – amelyek részint a múzeum megmaradt régi, illetve a háború utáni újabb gyűjtéséből, magángyűjteményekből és nem utolsó sorban a rendlovagok családi hagyatékából származnak – tekintettel az ismertett körülményekre, rendkívül ritka, és becses ereklyék.